УДК

V. Myronenko,
K. Kolomiets

CONCEPT, ESSENTIAL TERMS, AND LEGAL NATURE OF THE FACTORING AGREEMENT

В.П. Мироненко
кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ.

К.В. Коломієць
аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ.

ПОНЯТТЯ, ІСТОТНІ УМОВИ ТА ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ФАКТОРИНГУ

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин передбачає значне прискорення товарного та грошового обігу. З метою збільшення обсягу реалізації товарів (робіт, послуг) суб'єкти підприємницької діяльності вимушені надавати своїм покупцям (замовникам) пільгові умови виконання укладених договорів, зокрема придбання товарів (робіт, послуг) на умовах товарного кредиту, який передбачає відстрочення кінцевого платежу за вже одержаний товар (роботи, послуги). Однак, застосовуючи такий порядок розрахунків, продавці зіштовхуються з цілою низкою проблем, а саме: обмеження обігових коштів для власного розвитку; необхідність постійного контролю за здійсненням боржниками платежів за укладеними договорами; ймовірність неодержання, несвоєчасного одержання або одержання не в повному обсязі оплати від дебіторів, що значно підвищує комерційні ризики продавців та вимагає додаткових витрат тощо. Тому цілком справедливо вважається, що одним із ефективних інструментів, спрямованих на подолання вказаної проблеми, є договір факторингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі особливості поняття факторингу та його місця в структурі договірного права досліджувалися у

 © В.П. Мироненко, К.В. Коломієць, 2018

працях, як вітчизняних вчених, таких як: І. Бучко, В. Внукова, В. Вітвіцька, А. Жалінська, Ф. Селінджер, О. Тригуб, І. Фурман, Г. Шпаргало та ін., так і зарубіжних фахівців [10; 11, с. 55–60; 12; 13; 14; 15].

Мета статті: здійснити всебічний аналіз поняття та істотних умов договору факторингу та визначити його юридичну природу.

Основні результати дослідження. За ст. 1077 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), договір факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги), це договір, за яким одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження іншої сторони (клієнта) за плату, а клієнт відступає чи зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника) [1]. Законом України «Про банки і банківську діяльність» (ст. 49) факторинг визначається як придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги [2]. Крім цього, поняття договору факторингу закріплено і у ст. 350 Господарського кодексу України, за яким факторинг – це передання чи зобов'язання банку передати грошові кошти за плату в розпорядження іншої сторони, яка відступає або зобов'язується відступити банку своє право грошової вимоги до третьої особи [3].

Отже, у чинному законодавстві України факторинг розглядається як фінансово-господарський інститут, який передбачає не тільки кредитування фактором-клієнта, але й можливість надання останньому супутніх послуг, пов'язаних із таким кредитуванням (зокрема, інформаційного чи консультаційного характеру).

Разом з тим, ми переконані, що за своєю юридичною природою договір факторингу належить до цивільно-правових договорів, оскільки в ньому фінансування здійснюється із залученням механізму передачі права вимоги кредитора, що передбачено нормами гл. 73 ЦК України [1].

Таким чином, договір факторингу небезпідставно можна назвати модифікованим варіантом уступки вимоги. Однак, якщо порівнювати із загальними правилами про цесію, договір факторингу має низку істотних відмінностей. Це виявляється у: диспозитивному характері виникнення правовідносин; спеціальних вимогах до сторін договору (фактору); предметі зобов'язання (суто грошові вимоги).

У зв'язку з цим, слід погодитись із тими науковцями, які вказують, що юридична природа договору факторингу є складною. В підтвердження такого висновку, покладені такі аргументи: по-перше, він ґрунтується на положеннях про відступлення права вимоги за правочином (цесії); по-друге, йому властиві деякі ознаки інших договорів: кредитування, страхування, агентування (посередництва), застави, поруки, гарантії [4, с. 334–335]. Деякі автори, договір факторингу називають змішаним [5, с. 7], оскільки, крім основного зобов'язання – надати грошові кошти, фактор також може брати на себе зобов'язання щодо надання клієнтові додаткових послуг, пов'язаних із обслуговуванням грошової вимоги, що відступається [6, с. 33].

Розглядаючи питання щодо поняття, сутності та місця договору факторингу в системі цивільно-правових договорів, вважаємо за доцільне зупинити-

ся на питанні його юридичної характеристики. Аналіз цивільного законодавства та наукової літератури дозволяє виділити наступні юридичні ознаки договору факторингу. Цей договір визначається як двосторонній (взаємний), реальний (консенсуальний), відплатний, комерційний. Взаємність договору визначається тим, що кожна сторона набуває права і обов'язки по відношенню до іншої сторони. За таким договором кожна сторона вважається боржником у тому, що зобов'язана зробити на користь іншої сторони, і одночасно кредитором у відношенні того, що має право вимагати [7, с. 305]. Реальним договір факторингу буде у випадках, коли клієнт відступає право вимоги та (або) фактор передає грошові кошти в розпорядження клієнта), а консенсуальним у випадку, коли обидві сторони лише зобов'язуються вчинити певні дії. Даний договір є завжди оплатним, оскільки фактор виконує свої обов'язки за плату. договором — при набутті майна у власність покупець сплачує за нього продавцеві ціну обумовлену в договорі. Комерційність договору факторингу виявляється в тому, що він застосовується виключно в підприємницькій діяльності, що врешті-решт зумовлює як правову мету такого договору, так і специфіку його суб'єктного складу.

Договори факторингу не є однотипними, оскільки вони можуть мати різну мету і сутність. Тому залежно від мети факторингу А.Ю. Бабаскін виділяє два його типи: купівля права грошової вимоги, коли здійснюється безпосередньо фінансування клієнта під відступлення права грошової вимоги. У такому разі весь ризик невиконання боржником обов'язків щодо сплати грошових коштів покладається на фактора, і клієнт не відповідає перед фактором за невиконання або неналежне виконання боржником переданої грошової вимоги, що є предметом договору факторингу; забезпечення виконання зобов'язань, коли в договорі йдеться лише про можливість відступлення клієнтом права грошової вимоги з метою забезпечення виконання його зобов'язання перед фактором1. У цьому випадку факторинг є одним із видів забезпечення виконання зобов'язань, що відповідає ч. 2 ст. 546 ЦК України [8, с. 239].

Питання істотних умов є основоположним у дослідженні будь-якого договору. Їх визначення має не лише теоретичне, а й практичне значення. Відповідно до ЦК України, істотними умовами договору є предмет та умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди. Крім предмету, цивільне законодавство встановлює серед обов'язкових істотних умов ціну, строк дії договору.

Мета договору визначає зміст і обсяг прав та обов' язків його сторін, а також дозволяє відмежовувати договір факторингу від суміжних договорів. Так, з однієї сторони, відступлення права вимоги, що здійснюється в межах договору факторингу, наближає його до цесії, передбаченої загальними положеннями зобов'язального права. Проте, цесія, яка здійснюється за договором факторингу, є особливим комерціоналізованим різновидом загальноцивільного відступлення права вимоги, яка, однак, не носить самостійного характеру, а входить до договору факторингу як його елемент. У зв'язку з цим дії клієнта з відступлення права вимоги за договором факторингу підлягають регулюванню спеціальними правилами, передбаченими гл. 73 ЦКУ.

З другого боку, дії сторін з відступлення права вимоги та передачі грошових коштів наближають договір факторингу до договору купівлі-продажу. Предметом договору купівлі-продажу, відповідно до ч. 3 ст. 656 ЦК, може бути право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру. Частина 1 ст. 1084 ЦК передбачено можливість купівлі фактором в рамках договору факторингу грошової вимоги клієнта. При цьому, за загальним правилом, до договору купівлі-продажу права вимоги застосовуються положення про відступлення права вимоги (ч. 3 ст. 656 ЦК). Однак ці договори мають і суттєві відмінності. За договором факторингу фактор не просто купує відповідну грошову вимогу (як при купівлі-продажу майнового права), а фінансує діяльність клієнта, маючи при цьому можливість одержати від нього всю або частину дебіторської заборгованості останнього за договорами з передачі товарів (виконання робіт або надання послуг).

Матеріальний предмет договору факторингу становлять грошові вимоги клієнта до третьої особи, що випливають з надання товарів, виконання ним робіт чи надання послуг третій особі. При цьому законодавець особливо підкреслює, що грошові вимоги можуть бути як такими, за якими вже настав термін платежу, так і майбутніми, термін платежу за якими настане пізніше (ст. 1078 ЦКУ) [1]. Юридичним предметом договору факторингу є дії сторін — надання фінансування під відступлення грошової вимоги. В. В. Луць справедливо відзначає, що факторинг є універсальною системою фінансового обслуговування клієнтів [9, с. 241—242]. Як правило, за договором факторингу фактор не тільки надає фінансування, але й пов'язані з цим різноманітні фінансові послуги, насамперед із ведення бухгалтерського обліку і пред'явлення до оплати рахунків за грошовими вимогами, що надходять.

Строк договору факторингу визначається за домовленістю сторін, які, виходячи з умов договору, визначають його на власний розсуд, враховуючи загальні положення про строк зобов'язання (ст. 530, 631 ЦК).

Форма договору факторингу визначається загальними вимогами щодо форми правочину (стст. 205—209, 513 ЦК). У разі відступлення факторові грошової вимоги до боржника в порядку забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором форма договору факторингу повинна визначатись відповідно до вимог щодо форми забезпечувального зобов'язання (ст. 547 ЦК).

Ціна договору факторингу визначається розміром винагороди фактора за надання клієнтові відповідної послуги. Оплата послуг фактора встановлюється за погодженням сторін у залежності від ризику, який несе фактор, що, в свою чергу, визначається, зокрема, характером діяльності клієнта та його боржників, а також низкою інших обставин. Розмір винагороди фактора може встановлюватись по-різному, наприклад, у твердій сумі; у формі відсотків від вартості вимоги, що відступається; у вигляді різниці між номінальною вартістю вимоги, зазначеної у договорі, та її ринковою (дійсною) вартістю. Якщо право вимоги відступається «за номінальною вартістю» без стягнення фактором додаткової плати, то в цьому випадку відносини факторингу відсутні, а відносини сторін регулюються загальними положеннями про купівлю-продаж з урахуванням норм стосовно заміни кредитора у зобов'язанні (ч. 3 ст. 656 ЦК).

Висновки. Проведений аналіз поняття, змісту та істотних умов договору факторингу, дозволяє сформулювати такі висновки:

1.За своєю природою договір факторингу є своєрідним поєднанням кредитного договору (надання фінансування) і договору про надання послуг. До договору факторингу можуть субсидіарно застосовуватися норми ЦК про відступлення вимоги, якщо в цьому виникає потреба (прогалини в регулюванні факторингових відносин) і якщо норми про відступлення не суперечать суті правовідносин, що склалися між сторонами в рамках договору факторингу.

2. Договір факторингу — це відплатний цивільний правочин, згідно з яким фактор надає комплексні послуги з фінансування клієнта грошовими коштами під відступлення його права грошової вимоги до боржника. Тим самим особа, яка здійснює продаж (відступлення) вимоги до боржника, звільняється від кредитного ризику, пов'язаного з можливою несплатою боргу за поставлені товари, виконані роботи, надані послуги, а також прискорює оборот своїх коштів шляхом одержання дострокової оплати за поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. У свою чергу суб'єкти, які мають право здійснювати факторингові операції (фактори), розширюють за допомогою цього договору коло послуг, які вони надають, та одержують додаткові прибутки. 3. Юридична природа договору факторингу є досить складною. По-перше, він належить до змішаних договорів, оскільки містить елементи договорів кредитування, страхування, поруки; по-друге, є засобом забезпечення виконання зобов'язань.

Ми переконані, що дослідження правової природи договору факторингу, його особливостей серед інших цивільно-правових договорів з надання послуг в умовах ринкової економіки є нагальним питанням сучасної юридичної науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. №435—IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — №№ 40—44. — Ст.356.

2. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — №№ 5—6. — Ст. 30.

3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436—IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18 ; № 19—20 ; № 21—22. — Ст.144.

4. *Бобрик В.І.* Договір факторингу. / В.І. Бобрик // Цивільне право України. Договірні та не договірні зобов'язання [підручник] за заг. ред. С.С. Бичкової. — 3-тє вид., змін. та допов. — К. : Алерта, 2014. — с. 334—342.

5. *Чапічадзе Я.О.* Договір факторингу : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право / Я.О. Чапічадзе : Ун-т внутр. справ. — Х. : 2000. — 18 с.

6. *Фишер Ю.* Факторинг. Налогообложение / Ю. Фишер // Баланс. — 2005. — № 10. — с. 33.

7. Українське цивільне право [текст] : навч. посіб. / за ред.. Заіки Ю.О. — К. : «Центр учбової літератури», 2014. — 358 с.

8. *Бабаскін А.Ю.* Договір факторингу / А.Ю. Бабаскін // Цивільне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я.М. Шевченко. — К. : Видавчний дім «Ін Юре», 2003. — Т. 2. — 406 с.

9. *Луць В.В.* Контракти у підприємницькій діяльності : навчальний посібник / В.В. Луць. — К. : Юрінком Інтер, 1999. — 387 с.

10. Caribbean Regional Capacity Building Workshop on Factoring/ Receivable Discounting : Regional Legal Issues [Електронний ресурс] / United Nations Conference on Trade And Development and Caribbean Development Bank, 4—5 November 2009 // Офіційний сайт UNCTAD. — Режим доступу : http://www.unctad.info/upload/SUC/SCFBarbadosWorkshop/MeridianLawPres.pdf.

11. *Belkov M.A.* Application of reverse factoring for small and medium-sized business entities possessing features of members of the economic cluster / M. A. Belkov // European Science and Technology : materials of the II international research and practice conference, Vol. I, Wiesbaden, May 9th—10th, 2012 / publishing office «Bildungszentrum Rodnik e. V.». — Wiesbaden, Germany, 2012. — P. 55—60.

12. *Glinavos I.* An Introduction to International Factoring & Project Finance [Електронний ресурс] / Ioannis Glinavos // Munich Personal RePEc Archive. — 2007. — № 854. — 32 p. — Режим доступу : http://mpra.ub.uni-muenchen.de/854/1/MPRA_paper_854.pdf.

13. *Ruddy N.* Salinger on factoring / Noel Ruddy, Simon Mills, Nigel Davidson. — London : Sweet & Maxwell, 2006. — 506 p.

14. *Turcu A.-V.* Financing through factoring: mechanisms, costs and risks : doctoral thesis summary / Adina-Viorika Turcu. — Cluj-Napoca, 2010. — 31 p.

15. *Paltinean L.-F.* Assignment of claims — legal means to achieve the dynamics of obligations / Laura-Florentina Paltinean. — Cluj-Napoca, 2011. — 23 p.

REFERENCES

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. №435—IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2003. — №№ 40—44. — St.356.

2. Pro banky i bankivsku diialnist : Zakon Ukrainy vid 7 hrudnia 2000 r. № 2121-III // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — №№ 5—6. — St. 30.

3. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 436—IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2003. — № 18 ; № 19—20 ; № 21—22. — St.144.

4. *Bobryk V.I.* Dohovir faktorynhu. / V.I. Bobryk // Tsyvilne pravo Ukrainy. Dohovirni ta ne dohovirni zoboviazannia [pidruchnyk] za zah. red. S.S. Bychkovoi. — 3-tie vyd., zmin. ta dopov. — K. : Alerta, 2014. — s. 334—342.

5. *Chapichadze Ya.O.* Dohovir faktorynhu : avtoref. dys...kand. yuryd. nauk : 12.00.03 — tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses ; simeine pravo ; mizhnarodne pryvatne pravo / Ya.O. Chapichadze : Un-t vnutr. sprav. — Kh. : 2000. — 18 s.

6. *Fisher Ju.* Faktoring. Nalogooblozhenie / Ju. Fisher // Balans. — 2005. — № 10. — s. 33.

7. Ukrainske tsyvilne pravo [tekst] : navch. posib. / za red.. Zaiky Yu.O. — K. : “Tsentr uchbovoi literatury”, 2014. — 358 s.

8. *Babaskin A.Yu.* Dohovir faktorynhu / A.Yu. Babaskin // Tsyvilne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs: pidruchnyk: u 2 t. / za zah. red. Ya.M. Shevchenko. — K. : Vydavchnyi dim “In Yure”, 2003. — T. 2. — 406 s.

9. *Luts V.V.* Kontrakty u pidpryiemnytskii diialnosti : navchalnyi posibnyk / V.V. Luts. — K. : Yurinkom Inter, 1999. — 387 s.

10. Caribbean Regional Capacity Building Workshop on Factoring/ Receivable Discounting : Regional Legal Issues [Elektronnyi resurs] / United Nations Conference on Trade And Development and Caribbean Development Bank, 4—5 November 2009 //

Ofitsiinyi sait UNCTAD. — Rezhym dostupu: http://www.unctad.info/upload/SUC/SCFBarbadosWorkshop/MeridianLawPres.pdf.

11. *Belkov M.A.* Application of reverse factoring for small and medium-sized business entities possessing features of members of the economic cluster / M.A. Belkov // European Science and Technology : materials of the II international research and practice conference, Vol. I, Wiesbaden, May 9th—10th, 2012 / publishing office "Bildungszentrum Rodnik e. V.". — Wiesbaden, Germany, 2012. — P. 55—60.

12. *Glinavos I.* An Introduction to International Factoring & Project Finance [Elektronnyi resurs] / Ioannis Glinavos // Munich Personal RePEc Archive. — 2007. — № 854. — 32 p. — Rezhym dostupu : http://mpra.ub.uni-muenchen.de/854/1/MPRA_paper_854.pdf.

13. *Ruddy N.* Salinger on factoring / Noel Ruddy, Simon Mills, Nigel Davidson. — London : Sweet & Maxwell, 2006. — 506 p.

14. *Turcu A.-V.* Financing through factoring: mechanisms, costs and risks : doctoral thesis summary / Adina-Viorika Turcu. — Cluj-Napoca, 2010. — 31 p.

15. *Paltinean L.-F.* Assignment of claims — legal means to achieve the dynamics of obligations / Laura-Florentina Paltinean. — Cluj-Napoca, 2011. — 23 p.

Мироненко В.П., Коломієць К.В. Поняття, істотні умови та юридична природа договору факторингу

Досліджено поняття, істотні умови, юридичну характеристику договору факторингу. Проаналізовано наукову доктрину та законодавство України щодо сутності та значення договору факторингу. Визначено основні ознаки та місце договору факторингу в системі цивільно-правових договорів.

Ключові слова: *факторинг, договір факторингу, підприємницька діяльність, фактор, клієнт.*

Мироненко В.П., Коломиец К.В. Понятие, существенные условия и юридическая природа договора факторинга

Исследованы понятие, существенные условия и юридическая характеристика договора факторинга. Проанализированы научную доктрину и законодательство Украины относительно сущности и значения договора факторинга. Определены основные признаки и место договора факторинга в системе гражданско-правовых договоров.

Ключевые слова: *факторинг, договор факторинга, предпринимательская деятельность фактор, клиент.*

Myronenko V., Kolomiets K. Concept, Essential Terms, and Legal Nature of the Factoring Agreement

In this article, the concept, essential terms, and legal characteristics of the factoring agreement are investigated. Scientific doctrine and legislation of Ukraine regarding the nature and meaning of the factoring agreement are analyzed. Main characteristics and position of the factoring agreement in the system of civil contracts are determined.

Keywords: *Factoring; Factoring Agreement; Business Activity; Factor; Client*

Стаття надійшла до редакції: 07.12. 2017.